

Małgorzata Głowacka-Helak

Dary dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z lat 1921-1927

Biblioteka 20 (29), 81-95

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA GŁOWACKA-HELAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Biblioteka
Uniwersytecka

Dary dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z lat 1921–1927

STRESZCZENIE. Artykuł dotyczy darów dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, które wpłynęły do niej w latach 1921–1927. Biblioteka Uniwersytecka powstała w 1919 roku na gruncie dotychczasowej Biblioteki im. Cesarza Wilhelma. Księgozbiór liczący 270 000 tomów miał charakter ogólnoswiatowy i germanizacyjny.

Ważnym i odpowiedzialnym zadaniem dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej dr. Edwarda Kuntzego stała się polonizacja i dostosowanie istniejącego księgozbioru do nowo powstałego Uniwersytetu Poznańskiego. Dzięki wielkiej ofiarności różnych instytucji krajowych i zagranicznych oraz osób prywatnych udało się zbudować solidny księgozbiór naukowy. Zbiory biblioteczne zostały wzbogacone przez m.in. cenny zbiór książek ze zlikwidowanych rosyjskich bibliotek gimnazjalnych w Kaliszu, księgozbiór prof. Erazma Majewskiego z Warszawy, dr. Leona Szumana z Torunia, dr. Władysława Falgowskiego, prof. Tadeusza Ulatowskiego, prof. Aleksandra Zalewskiego, Władysława Reymonta. Kończąc swoją owocną działalność w Bibliotece Uniwersyteckiej w 1927 roku, Kuntze pozostawił księgozbiór liczący 352 000 tomów.

SŁOWA KLUCZOWE: dary, dwudziestolecie międzywojenne, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu.

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu powstała 1 maja 1919 roku, kiedy oficjalnie przejęły ją władze polskie na mocy rozporządzenia Komisarjatu Naczelnej Rady Ludowej z dnia 18 kwietnia 1919 roku. W chwili przejęcia jej przez władze polskie księgozbiór założonej w 1902 roku Kaiser-Wilhelm-Bibliothek liczył 270 000 tomów, miał charakter ogólnoswiatowy oraz germanizacyjny¹. Bardzo ważnym zadaniem pierwszego dyrektora dr. Edwarda Kuntzego, doświadczonego bibliotekarza z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, stało się utworzenie biblioteki naukowej, umożliwiającej pracę twórczą w dziedzinach nauki, które Uniwersytet Poznański reprezentował. Pierwsze dwa lata działalności Kuntzego

---

¹ Archiwum BU,teczka „Komisja Biblioteczna 1919–1931”, sygn. 20, s. 11.

upływały na intensywnym dostosowywaniu posiadanego księgozbioru i jego polonizacji na rzecz nowo utworzonego Uniwersytetu Poznańskiego. Przy wyborze dzieł dyrektor Kuntze kierował się tylko potrzebami uniwersytetu, a przede wszystkim istniejących już wydziałów: prawniczego i filozoficznego. Z większych księgozbiorów nabyto komplet wydawnictw Akademii Umiejętności w Krakowie, Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie, Towarzystwa Naukowego w Warszawie, Kasy Mianowskiego. Posiadany przez Bibliotekę Uniwersytecką budżet pozwolił na zakup biblioteki po śp. prof. Fryderyku Zollu (zawierającej bibliografię Estreichera i Finkla, dzieła prawnicze i czasopisma), bogaty zbiór dzieł polskich, historycznych i historycznoliterackich prof. Teodora Wierzbowskiego. U Focka w Lipsku nabyto bibliotekę po indogermaniście Karlu Brugmanie (zawierającą cenne czasopisma i dzieła z indogermanistyki, językoznawstwa i filologii klasycznej). W 1920 roku dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu zakupione zostały dwa wartościowe księgozbiory: prof. Bolesława Ulanowskiego (historia, historia literatury, prawo polskie), Kazimierza Chłędowskiego (historia sztuki, kultura). Jeżeli chodzi o wpływy z egzemplarza obowiązkowego, 11 października 1919 roku Ministerstwo b. Dzielnicy Pruskiej przyznało Bibliotece Uniwersyteckiej jeden egzemplarz obowiązkowy z województw poznańskiego i pomorskiego. Już we wrześniu 1919 roku Kuntze przesłał wniosek do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o przeniesienie prawa do druków obowiązkowych z pozostałych dzielnic kraju. Ostatecznie prawo do egzemplarza obowiązkowego Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu uzyskała dopiero w 1927 roku. Mając świadomość, jak ważnym źródłem powiększania księgozbioru są dary, Kuntze we wrześniu 1919 roku zwrócił się do właścicieli największych polskich dzienników, aby zechcieli bezpłatnie nadsyłać egzemplarze wydawanych przez siebie pism. W tym samym czasie poprosił ministerstwa: spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych, spraw wojskowych, skarbu, rolnictwa o nadsyłanie publikowanych przez nie prac. Liczne towarzystwa naukowe zadeklarowały pomoc w przesyłaniu wydawnictw. Należały do nich m.in.: Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Towarzystwo Ogrodnicze Krakowskie, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie. Akademia Umiejętności w Krakowie postanowiła przekazywać egzemplarze swoich publikacji. Zarząd Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie przesłał swoje wydawnictwa poświęcone badaniom nad historią, literaturą i kulturą polską. Cennym darem dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu był księgozbiór medyczny (laryngologiczny) przekazany w wieczysty depozyt przez prof. Antoniego Jurasza.

Niniejszy artykuł dotyczy darów, które Biblioteka Uniwersytecka otrzymała w latach 1921–1927, a powstał na podstawie materiałów pochodzących z Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Niestety nie w pełni zachowała się do naszych czasów korespondencja dotycząca darów z lat 1923–1927, stąd też w celu uzupełnienia darczyńców posłużono się księgami przybytków (akcesji) oraz innymi materiałami archiwalnymi. Omawiany temat pojawił się w pracy Stefana Vrtela-Wierczyńskiego zatytułowanej *Biblioteka Uniwersytecka 1919–1929*, gdzie jeden z rozdziałów dotyczy najważniejszych darów ofiarowanych Bibliotece Uniwersyteckiej. W 1921 roku wpłynęło ogółem 1400 dzieł, 3700 tomów (w tym 1000 tomów czasopism, 450 tomów z zagranicy), w 1922 roku – 1500 dzieł, 3500 tomów (w tym czasopism 900, 800 tomów z zagranicy). W 1923 roku odnotowano bardzo wysoką liczbę darów: 15 300 dzieł, 29 250 tomów (w tym 4500 czasopism i 250 tomów z zagranicy). W 1924 roku wpłynęła mniejsza ilość darów: 1000 dzieł, 2400 tomów (w tym 1150 czasopism i 150 z zagranicy). W 1925 roku Biblioteka Uniwersytecka otrzymała 1800 dzieł, 4100 tomów (700 czasopism i 100 z zagranicy), w 1926 roku – 1600 dzieł, 3500 tomów (w tym 800 czasopism i 900 z zagranicy), w 1927 roku – 2400 dzieł i 4500 tomów (w tym 1600 czasopism i 150 z zagranicy)². Dla porównania w latach 1921–1927 zakupiono 7700 dzieł, 18 150 tomów (w tym czasopism 5750), natomiast w ramach egzemplarza obowiązkowego wpłynęło 4130 dzieł i 8250 tomów (w tym 2070 czasopism). W sumie wpłynęło 25 000 dzieł i 50 950 tomów darów. Jak napisał prof. Stanisław Kubiak: „W rozwoju ilościowym i jakościowym księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu dary odegrały poważną rolę. Już w pierwszym etapie jej rozwoju około 50% zbiorów stanowiły dary. W okresie międzywojennym, kiedy b. Bibliotekę Cesarza Wilhelma dostosowywano do zadań biblioteki uniwersyteckiej, dary w poważny sposób zasilały zbiory biblioteczne”³.

W piśmie z 10 stycznia 1921 roku Główny Urząd Ziemi powiadomił Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu o przesłaniu trzech egzemplarzy broszury Marii Dąbrowskiej zatytułowanej *O wykonaniu Reformy Rolnej*⁴. W liście z 22 stycznia 1921 roku dyrektor Kuntze zwrócił się do kancelarii cywilnej Naczelnika Państwa w Warszawie (Belwederze) o ofiarowanie Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu drugiego tomu Projektów

---

² S. Vrtel-Wierczyński, *Biblioteka Uniwersytecka 1919–1929*, w: *Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*, Poznań 1929, s. 108.

³ S. Kubiak, *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań 1967, s. 106.

⁴ Archiwum BU, „Dary r. 1921”, sygn. 186, s. 11.

Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa przekazała egzemplarze swojego wydawnictwa zatytułowane *Projekt Komisji Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego*. Naczelna Rada Organizacji Ziemiańskich w Warszawie w liście z 12 lutego 1921 roku powiadomiła o przesłaniu, jako dar, drugiego tomu „Sprawy Rolnej”.

W liście z 11 lutego 1921 roku dyrektor Kuntze zwrócił się do Zarządu Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie z następującą prośbą: „Ponieważ Bibl. Uniw. nie posiada w swych zbiorach wydawnictw Muzeum, proszę uprzejmie o łaskawe przesłanie spisu wzgl. katalogu wszystkich dzieł, wydanych dotychczas z oznaczeniem tych, które można jeszcze nabyć. Zarazem zapytuję, czy Szan. Zarząd nie zechciałby przysyłać wydawnictw Bibl. Uniw. darmo lub po cenie niższej”⁵. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie przesłało spis swoich wydawnictw i w ramach współpracy zadeklarowało przekazywanie ich za darmo, natomiast Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu miała się zobowiązać do wypożyczania współpracownikom muzeum potrzebnych im książek.

W liście z 11 lutego 1921 roku dyrektor Kuntze zwrócił się do Zarządu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z prośbą o dostarczenie spisu wszystkich wydawnictw towarzystwa oraz otrzymywanie tychże wydawnictw po cenie niższej. W odpowiedzi Towarzystwo Naukowe Warszawskie zgodziło się podarować swoje publikacje pod warunkiem, że zgłosi się osoba upoważniona do ich odebrania. W liście z 2 kwietnia 1921 roku dyrektor Kuntze zawiadomił o upoważnieniu ks. Henryka Likowskiego.

Bardzo ciekawy dar dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu był ofiarowany w lutym 1921 roku przez Polski Komitet Ratunkowy Dzieci D/W Syberii. Biblioteka Uniwersytecka otrzymała trzy egzemplarze *Historii Polskiej w języku japońskim*. Ofiarodawcy tak napisali:

Posyłamy do zbiorów biblioteki uniwersyteckiej 3 egzemplarze Historji Polskiej w języku japońskim. Dziełko to, a raczej Tłomaczenie z angielskiego nap. przez Drogosława z przedmową Polskiego Komitetu Ratunkowego. Komitet z polecenia Prezesa Pani Anny Bielkiewiczowej (Leliwa) wydał w Tokio w styczniu b.r. Polski Komitet Ratunkowy we Władywostoku, przeprowadzając ewakuację zebranych na Syberji bezdomnych dzieci i sierot polskich na chwilowy pobyt do Ameryki, aby je następnie powrócić Ojczyźnie, zwrócił się o pomoc w tej akcji ratunkowej do Japończyków. [...] W czasie pobytu dzieci w Japonji najwięcej pomocy dla nas udzielił Japoński Czerwony Krzyż, zaś ogół japoński,

⁵ Ibidem, s. 25.

szczególnie młodzież uniwersytecka dużo okazali nadzwyczajnej życzliwości i serdecznej sympatii dla naszych dzieci, pomimo tego, iż nikt prawie z nich nie zdawał sobie sprawy dokładnie z tego, co to jest Polska i Polacy⁶.

Wydział Statystyczny Magistratu m. Łodzi w liście z 28 lutego 1921 roku powiadomił Bibliotekę Uniwersytecką o przesłaniu swoich wydawnictw i zaproponował zorganizowanie stałej wymiany. Dyrektor Kuntze w liście z 8 marca 1921 roku potwierdził z podziękowaniem odbiór wydawnictw statystycznych wydziału, ale – jak zaznaczył – Biblioteka Uniwersytecka nie drukuje żadnych wydawnictw i nie może się zobowiązać do stałej wymiany. Natomiast uniwersytet przygotowuje wiele publikacji i z nich mógłby przesłać wydziałowi prace z zakresu prawa, ekonomii i statystyki, ponadto spis wykładów i skład uniwersytetu.

W piśmie z 25 kwietnia 1921 roku dyrektor Kuntze podziękował prof. Władysławowi Semkowiczowi z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie za dar książki *Ród Awdańców w wiekach średnich*⁷.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych w liście z 6 maja 1921 roku do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu powiadomiło o wysłaniu dwóch egzemplarzy *Mapy granic Wschodniej Rzeczypospolitej* ustalonych na konferencji pokojowej w Rydze, jako uzupełnienie dwóch egzemplarzy traktatu przesłanego wraz z listem z 20 kwietnia.

Dyrekcja Centralnej Biblioteki Wojskowej przekazała w darze Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu pierwszy numer swego wydawnictwa zatytułowanego „Organizacja Bibliotek Wojskowych w świetle rozkazów Min. Spr. Wojsk.". Biuro Propagandy Zagranicznej przy Prezydium Rady Ministrów podarowało komplet broszur – 29 sztuk – wydanych staraniem biura oraz jeden egzemplarz atlasu węgierskiego *La Hongrie*. Dyrekcja Państwowego Instytutu Geologicznego z Warszawy postanowiła ofiarować Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu wszystkie swoje wydawnictwa w miarę ukazywania się ich w druku. Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych przekazało jako dar „Sprawozdanie z działalności Ministerstwa R. i D.P. za okres od 1 I 1919 do 31 III 1920 r.”.

Wolna Wszechnica Polska w Warszawie w liście z 11 lipca 1921 roku do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu zapowiedziała przesłanie statutu, spisu wykładów za rok akademicki 1920/21, warunków przyjmowania słuchaczy wraz z przepisami o egzaminach wstępnych oraz przepisów dla słuchaczy wszystkich wydziałów.

---

⁶ Ibidem, s. 42.

⁷ Ibidem, s. 54.

Z darów instytucji kościelnych należy wspomnieć o wypisach Archiwum Uniwersytetu Padewskiego⁸. Ksiądz Henryk Likowski w liście z 2 września 1921 roku do ofiarodawcy ks. Jana Warchała, franciszkanina z Sanoka, napisał m.in.:

Z listu Jego z dnia 27 sierpnia r.b. dowiaduję się, iż Przewielebny Ks. Dobrodziej ma zamiar podarować Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu cenne wypisy swoje z Archiwum Uniwersytetu Padewskiego. W imieniu Dyrekcji Biblioteki składam Mu za to jak najgorętsze podziękowanie. Biblioteka nasza, nie posiadająca działu rękopiśmiennego, darem tym prawdziwie zostanie wzbogacona. Nadto tutejszy profesor pedagogiki, p.prof. Danysz, pracujący nad historią wychowania Polaków, zapewne zabierze się do opracowania tych wypisów.

W liście z 23 września 1921 roku ks. Likowski podziękował dr Chądzyńskiej z Paryża za dar 19 tomów książek ofiarowanych Bibliotece Uniwersyteckiej po śp. mężu.

Polski Komisarjat Plebiscytowy dla Górnego Śląska podarował Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu 38 druków plebiscytowych górnośląskich i zapowiedział następną przesyłkę zawierającą pisma ulotne, które Biblioteka miałyby wcielić do swoich zbiorów celem przechowania dla potomności.

Warszawskie Towarzystwo Ubezpieczeń przekazało Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu „Książkę Pamiątkową”.

W listopadzie 1921 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego przesłało sprawozdania statystyczne byłej Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie. Rząd francuski ofiarował większy dar złożony z 380 tomów dotyczących historii, literatury francuskiej i historii sztuki, kilkadziesiąt czasopism naukowych i beletrystycznych. Rząd czesko-słowacki podarował 60 tomów, przeważnie wydawnictw Akademii Praskiej.

Dotkliwa luka z zakresu literatury rosyjskiej została uzupełniona większymi darami z bibliotek w Warszawie i Kaliszu. Już w lutym 1921 roku dyrektor Kuntze zwrócił się do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, do Sekcji Nauki i Szkół Akademickich Wydziału Bibliotek Państwowych w Warszawie w sprawie przydzielenia księgozbioru rosyjskiego z Kalisza: „Na podstawie informacji udzielonych mi przez prof. Uniw. Pozn. J. Kostrzewskiego i kustosza Arch. Państw. w Poznaniu dra L. Białkowskiego dowiedziałem się, że w Gimnazjum rosyjskim w Kaliszu, ul. Grodzka znajduje się bardzo cenny zbiór dzieł, pochodzący z dawnego rosyjskiego gimnazjum miejskiego

---

⁸ Ibidem, s. 96.

i szkoły realnej, będący więc własnością państwową⁹. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w piśmie z 12 listopada 1921 roku zgodziło się na przekazanie Uniwersytetowi Poznańskiemu części biblioteki po byłym gimnazjum rosyjskim. Ze względu na brak środków w budżecie Biblioteki na całkowite sprowadzenie księgozbioru z Kalisza dyrektor Kuntze zwrócił się z prośbą o pomoc do Dziekanatu Wydziału Filozoficznego, planując podzielenie dzieł między Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu a seminarium slawistyczne. W uchwale Senatu Akademickiego z 13 stycznia 1922 roku podjęto decyzję o wysłaniu lektora Piotra Żukowskiego do Kalisza celem przewozu biblioteki gimnazjalnej do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. W trakcie oględzin księgozbioru i wyszukiwania książek rosyjskich Żukowski odkrył starsze książki, wydane przed rokiem 1860 z zakresu nauk przyrodniczych, matematyki, rolnictwa, prawa i pedagogiki w języku polskim i francuskim. Dzieła te miały znaczenie historyczne i wielką wartość dla Biblioteki Uniwersyteckiej. Wśród ofiarodawców indywidualnych, którzy w 1921 roku przekazali dary Bibliotece Uniwersyteckiej, znaleźli się m.in.: prof. Kazimierz Tymieniecki (prace historyczne), Franciszek Biesiadecki ze Lwowa, prof. Antoni Peretiatkowicz, Roman Dmowski, prof. Władysław Semkowicz, prof. Edwarda Chatelain, gen. Dupont. Wśród instytucji, które ofiarowały dary, znalazły się m.in.: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze z Warszawy, Książnica Polskiego Towarzystwa Nauczycieli ze Lwowa, Uniwersytet Frankfurcki, Główna Księgarnia Wojskowa w Warszawie, Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, rząd bułgarski, Biblioteka Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie, Biuro Propagandy Zagranicznej przy Prezydium Rady Ministrów, Rząd Republiki Francuskiej, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Polski Komitet Ratunkowy Dzieci Dalekiego Wschodu w Tokio (broszury i wydawnictwa japońskie), Biblioteka Jagiellońska, Uniwersytet Poznański, Biblioteka Tarnowskich w Dzikowie, Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego, Związek Polskiego Stowarzyszenia Spożywców¹⁰.

Rok akademicki 1922 nie zapisał się jako sprzyjający dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. W styczniu 1922 roku Wolna Wszechnica Polska w Warszawie przesłała, jako dar dla Biblioteki, spis wykładów i składu osobowego na rok akademicki 1921/22. Konsulat czechosło-

⁹ Archiwum BU,teczka „Biblioteki po śp. prof. Brugmanie”, sygn. 217, s. 22.

¹⁰ Archiwum BU, księga przybytków 1921 r., sygn. 2098. Od 1919 roku Biblioteka Uniwersytecka nie miała osobnej księgi darów, założono ją dopiero w październiku 1927 roku.

wacki ofiarował 60 książek. Z darów rządowych należy wymienić egzemplarz wydawnictwa *Reception du Marechal Pilsudski a la Sorbonne*. W liście z 16 maja 1922 roku do Ministerstwa Spraw Zagranicznych (prof. dr. Henryka Mościckiego) ks. Likowski potwierdził odbiór przez Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu wydawnictw pozostałych po likwidacji wydziału politycznego przy b. dzielnicy pruskiej w Poznaniu, otrzymanych za pośrednictwem prof. Mościckiego. Starano się zmniejszać koszty związane z odbiorem darów, np. w przypadku przejmowanych książek z Warszawy ks. Likowski w zastępstwie dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej zwrócił się do Wydziału Archiwów Państwowych w Warszawie w sprawie przejęcia publikacji ofiarowanych przez Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie i Archiwum Państwowe:

Niniejszem donosimy najuprzejmiej, że transport książek rosyjskich, darowany przez Szanowny Wydział w rozmowie p. prof. dr. J. Paczkowski z p. dyr. dr Kuntzem z dnia 23. stycznia rb. zlecieliśmy firmie transportowej Polski Loyd. Równocześnie sprowadzimy książki ofiarowane nam przez Dyрекcję Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (ok. 22 metrów sześciennych). Ponieważ Biblioteka Uniwersytecka daruje nam książki te jedynie pod warunkiem natychmiastowego ich odbioru, bo musi zyskać miejsce w magazynie, dlatego musimy je już w tych dniach odebrać. Transport książek tych nastąpi osobnym wagonem z przewodnikiem (konwojem). Wobec tego, że dar Wydziału Archiwów Państwowych wynosi tylko ok. 3 metrów sześciennych, zamierzamy go złączyć z transportem książek z Biblioteki Uniwersyteckiej, przez co koszta transportu zredukują się znacznie¹¹.

Bardzo cenny dar trafił do Biblioteki Uniwersyteckiej za pośrednictwem pp. Chałupczyńskich i p. Lucyny Morzyckiej z Kępna. W liście z 3 czerwca 1922 roku ks. Likowski tak za niego podziękował:

W imieniu Biblioteki Uniwersyteckiej mam zaszczyt podziękować jak najgoręcej Szanownym Państwu jak i córce ich Szanownej Pannie Morzyckiej za wspa-
niały dar 240 tomów, przeważnie starszych książek polskich. Pamięć daru tego zachowana będzie w Bibjotece w ten sposób, że każdy tom w exlibrisie zawierać będzie Ich nazwisko, jako ofiarodawców. Biblioteka Uniwersytecka nie jest dostatecznie zaopatrzona w książki polskie, a zwłaszcza starsze i nie ma funduszków na kupowanie starszych poloniców. I stąd wskazaną jest na ofiarność społeczeństwa. Tem bardziej umiemy ocenić w całej pełni czyn obywatelski, jaki Szanowni Państwo spełnili wobec placówki kulturalnej, jaką jest Biblioteka Uniwersytecka.

---

¹¹ Archiwum BU,teczka „Dary do 31 XII 1922 r.”, sygn. 188, s. 21.

Z ważniejszych darów, które Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu otrzymała w 1922 roku, należy wymienić dar Kuratorium Szkolnego w Łodzi, które za zgodą Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przekazało ok. 10 000 tomów z biblioteki byłego gimnazjum rosyjskiego w Kaliszu, uzupełniając w ten sposób dotkliwy brak literatury rosyjskiej w zbiorach bibliotecznych. Józef Hłasko z Warszawy i panowie Zalewscy ze Lwowa ofiarowali bibliotekę przyrodniczą po śp. prof. Aleksandrze Zalewskim ze Lwowa. Na posiedzeniu Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 13 października 1922 roku podjęto uchwałę dotyczącą przejęcia biblioteki po śp. Aleksandrze Zalewskim, zawierającą 814 tomów, nadto ryciny i drzeworyty z zastrzeżeniem ofiarodawcy, że biblioteka ma stanowić całość. Wzmianka o darze miała znaleźć się w jednej z gazet lwowskich i poznańskich i w dwóch warszawskich. Ponadto p. Franciszek Sychowski z Poznania przekazał bibliotekę po śp. ks. dr. Stanisławie Sychowskim, proboszczu z Byszewa na Pomorzu (ok. 250 tomów). Z darów zagranicznych: konsulats czeskosłowacki w Poznaniu dał ok. 100 tomów dzieł czeskich, rząd francuski 90 czasopism naukowych i ok. 60 wydawnictw zwartych¹². Szybko postępujący spadek waluty w drugiej połowie 1923 roku i na początku 1924 roku spowodował, że Biblioteka nie miała do dyspozycji środków materialnych na kompletowanie literatury naukowej. Wprowadzenie stałej waluty było korzystne, choć nie od razu, stąd też pocieszająca była ofiarność społeczeństwa, które przychodziło z pomocą Bibliotece, przekazując książki, a czasem całe biblioteki. Bardzo cennym darem dla Biblioteki Uniwersyteckiej w 1923 roku był księgozbiór przekazany przez wdowę po prof. Erazmie Majewskim z Warszawy. Senat Uniwersytetu Poznańskiego na posiedzeniu z 23 stycznia 1923 roku postanowił z wdzięcznością przyjąć ofiarowany legat. Pełnomocnictwo do przeprowadzenia w imieniu Senatu Uniwersytetu Poznańskiego aktu odebrania legatu zostało udzielone ks. Likowskiemu, kierownikowi Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu¹³. Na posiedzeniu z 26 stycznia 1923 roku senat, przyjmując dar p. Erazmowej Majewskiej, uznał warunki jego przejęcia. Przejął wszystkie zbiory i zrzekł się archiwum listów, rękopisów i notatników oraz szaf, biurka i innych sprzętów znajdujących się w gabinecie śp. Erazma Majewskiego, miał załatwić wszelkie sprawy skarbowe, ponieść koszty z pakowaniem i transportowaniem książek do Biblioteki Uniwersyteckiej. Na wszyst-

¹² Archiwum BU,teczka „Informacje 1919–1927”, sygn. 69, s. 43.

¹³ Archiwum BU,teczka „Biblioteki po śp. prof. Brugmanie”, sygn. 216, s. 71. Podczas nieobecności dyrektora BU dr. Edwarda Kuntzego sprawami bibliotecznymi zajmował się ks. dr Henryk Likowski.

kich ofiarowanych dziełach Biblioteka Uniwersytecka zobowiązała się umieścić ekslibrisy śp. Erazma Majewskiego, o ile ich jeszcze nie miały. Księgozbiór zawierał dzieła z przyrodoznawstwa i etnografii. Cenny rękopis arabski ofiarował kapitan inż. Szpiganowicz z Poznania¹⁴. Ponadto radca wojewódzki Czesław Kędziński z Poznania przekazał 40 tomów. Józefa Chłapowska z Kopaszewa darowała 12 w skórę oprawnych dzieł prof. Georga Ville z Paryża, który je w 1885 roku przekazał jej ojcu, śp. Kazimierzowi Chłapowskiemu, aby je oddał jakiejś publicznej bibliotece polskiej, gdy powstanie państwo polskie. Rząd francuski przesłał w darze 90 czasopism. Wśród ofiarodawców, którzy darowali książki Bibliotece Uniwersyteckiej w 1923 roku, znaleźli się m.in.: prof. Samuel Dicstein z Warszawy (prace matematyczne), major Malczewski, mgr Halina Alkiewicz z Poznania, dr Adam Wiegner (dzieła filozofii i psychologii greckiej), Józef Siemieński, prof. Jan Berger z Poznania, prof. Ludwik Birkenmajer (książki matematyczno-fizyczne), ks. Likowski¹⁵. Znaczny dar z instytucji rządowych ofiarował Komisariat Rządu na Warszawę.

W sprawozdaniach Biblioteki rok 1924/25 zapisał się jako szczęśliwy, gdyż ustalenie waluty polskiej i suma 30 000 zł polskich na pomoce naukowe umożliwiła nabywanie większej liczby wydawnictw zwartych i czasopism. Społeczeństwo polskie przychodziło Bibliotece z pomocą, ofiarując książki. Z większych darów należy wymienić: bibliotekę prawniczą liczącą 300 tomów, przekazaną przez rodzinę śp. Jana Mottego, prezesa sądu apelacyjnego w Poznaniu, 50 dzieł ofiarowanych przez mecenasa Aleksandra Kraushara z Warszawy. Dodać można jeszcze: dr. Zygmunta Głowackiego, syndyka Giełdy Zbożowej w Poznaniu, który podarował książki prawnicze, dr Stanową, wdowę po znanym lekarzu poznańskim, która ofiarowała wiele wydawnictw klasyków włoskich z pierwszej połowy XIX wieku, radcę dr. Józefa Białynię Chołodeckiego ze Lwowa ofiarującego 25 tomów własnych prac, radcę Aleksandra Barczewskiego z Warszawy przekazującego bibliotekę po ginekologu poznańskim dr. Władysławie Falgowskim składającą się z 353 tomów oprawnych i 1100 broszur medycznych (księgozbiór ten miał być zachowany jako całość wśród zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej; broszury znajdujące się w znacznej liczbie egzemplarzy miały zostać wysłane jako dar do reszty bibliotek uniwersyteckich oraz do klinik ginekologicznych).

Z instytucji naukowych w Polsce swoje prace przesyłały: Polska Akademia Umiejętności, towarzystwa naukowe w Warszawie i Lwowie, Zarząd Wydawnictwa Książnica Atlas. Pomimo nieposiadania w tym

¹⁴ Archiwum BU,teczka „Informacje 1919–1927”, sygn. 69, s. 43.

¹⁵ Archiwum BU, księga przybytków 1923 r., sygn. 2102.

czasie przywileju egzemplarza obowiązkowego z Królestwa i b. Galicji Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przekazywało wspomniałomyślnie część tych druków jako dary. Wśród indywidualnych ofiarodawców, którzy w 1924 roku przekazali dary, znaleźli się m.in.: prof. Julian Rafalski z Poznania (księgozbiór antropologiczny), dr Zofia Kawecka, Ignacja Perlińska, Maria Jelska, ks. dr Stanisław Kozierowski, prof. Antoni Peretiatkiewicz, Stanisława Kobylańska z Chicago, dr Stefan Vrtel-Wierczyński, Aleksander Kraushar z Warszawy (księgozbiór historyczny), ks. Bolesław Kościelski, J. Szwemin z Poznania, prof. Heliodor Świącicki, prof. Józef Jan Bossowski, Władysław Pniewski. Z instytucji, które w tym czasie nadesłały książki, można wymienić m.in.: Uniwersytet Poznański, Książnicę Miejską im. Kopernika w Toruniu, Towarzystwo Naukowe Szkolnictwa we Lwowie. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przesyłało część druków pochodzących z tych obszarów¹⁶.

Wśród ofiarodawców prywatnych, których dzieła w 1925 roku wzbogaciły zbiory biblioteczne, znaleźli się m.in.: prof. dr Józef Kostrzewski z Poznania, prof. Stanisław Bystroń z Krakowa, p. Jeleńska z Poznania, dr Zofia Kawecka z Poznania, Antonina Różańska z Poznania, prof. Julian Rafalski z Poznania, prof. Jan Berger z Poznania, prof. Aleksander Birkenmajer, Ignacja Perlińska, prof. Józef Jan Bossowski z Poznania, Maria Dąbrowska, dr Stefan Vrtel-Wierczyński, prof. Tadeusz Grabowski z Poznania, ks. prof. Szczesny Dettloff z Poznania, prof. Stefan Glaser z Wilna, Jan Spychalski – bibliotekarz z Poznania, Piotr Żukowski – lektor UP, prof. Charles Victor Langlois z Paryża (dar dotyczący archiwów we Francji). Do instytucji, które ofiarowały swoje zbiory, należały m.in.: Uniwersytet w Bernie, Uniwersytet w Liege, Towarzystwo Bułgarskie w Sofii przez poselstwo polskie, Towarzystwo Miłośników Książek z Krakowa, Biblioteka Uniwersytecka w Tartu, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Książnica Atlas Lwów–Warszawa, Rektorat Uniwersytetu Poznańskiego, konsulats Republiki Francuskiej w Poznaniu¹⁷.

W sprawozdaniach z działalności Biblioteki Uniwersyteckiej rok 1925/26 uznano za trudny dla Biblioteki ze względu na nadzwyczajne oszczędności przeprowadzone od stycznia 1926 roku w związku z sanacją finansów państwa. Konsekwencją było pozbawienie Biblioteki środków finansowych w dotychczasowej wysokości, koniecznej do uzupełnienia literatury naukowej i utrzymania abonamentu czasopism naukowych. W tym czasie księgozbiór po śp. Tadeuszu Ulatowskim ofiarowała p. Ulatowska z Poznania (1225 tomów czasopism i książek), wydział medyczny

¹⁶ Archiwum BU, księga przybytków 1924 r., sygn. 2249.

¹⁷ Archiwum BU, księga przybytków 1925 r., sygn. 2248.

dał bibliotekę po śp. dr. Edmundzie Szablewskim z Drezna, wdowa po Władysławie Reymonce przekazała bogatą kolekcję pamiętników z XVIII wieku. Kolekcja pamiętników była bardzo wartościowym darem ze względu na dotkliwe luki w dziale pamiętników do dziejów Rzeczypospolitej XVIII wieku. Ponadto w darze Władysławowej Reymontowej znalazło się dużo literatury do historii Polski XVIII i XIX wieku, m.in. Kołłątaja H. *Do St. Małachowskiego listów kilka*, druki ulotne z lat 1770, 1792, 1793, 1790, Emilii Henrichowej *Wspomnienia matki i córki z powstania 1863 roku*. Ksiądz Likowski w liście z 6 października 1926 roku do Władysławowej Reymontowej dziękował za tak cenny dar:

Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu odebrała za pośrednictwem księgarni Gebethnera i Wolfa 2 skrzynie książek, jakie JW Pani raczyła jej darować. Całość obejmuje 3 teki druków ulotnych z lat 1792 i 1793, 49 map oraz 284 tomy zawierające pamiętniki i dzieła do historii naszej w XVIII wieku. Ponieważ Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu cierpi na brak polskiej literatury historycznej, przeto dar JW Pani przedstawia dla Biblioteki nabytek bardzo cenny i pożądany. Stąd też gorętsze składam podziękowanie JW Pani w imieniu Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej za wspaniałomyślne obdarowanie naszej Biblioteki książkami, które dla nas są tem cenniejsze, iż związane są ściśle z wielkim naszym pisarzem.

Wiele instytucji przekazało swoje publikacje w 1926 roku, były to m.in.: poselstwo polskie w Sztokholmie, Biblioteka Kórnicka, Książnica Atlas Lwów–Warszawa, Uniwersytet Poznański, Muzeum Państwowe w Grodnie, Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka w Wilnie, Uniwersytet w Zurichu, Poselstwo Królestwa Węgierskiego w Warszawie, Uniwersytet w Kopenhadze, Związek Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, konsulat Republiki Czechosłowackiej w Poznaniu, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. Wśród indywidualnie ofiarowujących dary znaleźli się m.in.: prof. dr Józef Jan Bossowski z Uniwersytetu Poznańskiego, prof. Jan Kilarzski z Poznania, Kazimierz Bross (prace poświęcone dr. Karolowi Marcinkowskiemu, znanemu lekarzowi-społecznikowi), prof. dr Aleksander Birkenmajer z Krakowa, prof. Antoni Peretiatkowicz z Poznania, prof. Czesław Znamierowski z Poznania, Jan Spsychalski – bibliotekarz z Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, kurator Bernard Chrzanowski, dr Adam Wiegner z Poznania, prof. Bolesław Olszewicz z Poznania, dr Tadeusz Cyprian z Poznania¹⁸.

---

¹⁸ Archiwum BU, księga przybytków 1926 r., sygn. 2247.

Rok 1926/27 zapisał się jako trudny pod względem finansowym dla Biblioteki Uniwersyteckiej. Niełatwo było planować systematyczne uzupełnianie literatury naukowej. Za pocieszające uznano zrozumienie potrzeb przez społeczeństwo, które przekazywało liczne publikacje nowo wydane oraz księgozbiory prywatne. Bolesław Łukomski z Kaźmierza ofiarował książki po swoim ojcu inżynierze, pani Rakowiczowa z Poznania bibliotekę po swoim mężu – architekcie prof. dr. Janie Rakowiczu – składającą się z ok. 300 tomów. Nadal pomocy Bibliotece udzielały wszystkie towarzystwa i organizacje naukowe w Polsce. Z zagranicy Biblioteka odbierała publikacje Carnegie Endowment for International Peace. Rząd czechosłowacki ofiarował wiele wydawnictw za pośrednictwem konsula dr. Glosa. Uniwersytety w Giessen i we Wrocławiu przesyłały wszelkie druki akademickie z lat 1925 i 1926. Biuro Wymiany Międzynarodowej przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych dostarczało regularnie publikacje zagranicznych instytucji naukowych¹⁹.

Wśród ofiarodawców, którzy w 1927 roku przekazali swoje zbiory, znaleźli się m.in.: prof. Józef Rivoli z Poznania (dzieła o treści przeważnie geograficzno-krajoznawczej, beletrystyka francuska, hiszpańska, włoska, przyroda i socjologia), ks. Bolesław Żychliński (dzieła teologiczne), prof. Stanisław Runge z Poznania (prace z zakresu weterynologii), prof. Józef Jan Bossowski z Poznania, kurator Bernard Chrzanowski, redaktor Czesław Kędziński z Poznania, Edward Klich, dr Kazimierz Zieliński – bibliotekarz z Poznania, Władysław Szoldrski (swoje prace), inż. Ludwik Malinowski z Poznania. Z instytucji, które ofiarowały dary, należy wymienić: Książnicę Atlas Lwów–Warszawa, Uniwersytet Poznański, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, Związek Spółdzielni Spożywców w Warszawie, The Hispanic Society of America w Nowym Jorku (83 tomy własnych publikacji)²⁰.

Dzięki ofiarności i hojności wielu instytucji i osób prywatnych udało się wypełnić dotkliwie braki w księgozbiornie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Dużą aktywnością w pozyskiwaniu darczyńców wykazali się dyrektor Kuntze i jego zastępca ks. Likowski. Z ważniejszych darów wzbogacających zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1921–1927 należy wymienić: bibliotekę po śp. Erazmie Majewskim, biblioteki medyczne Leona Szumana i Władysława Falgowskiego. Ponadto księgozbiory Tadeusza Ulatowskiego, Aleksandra Zalewskiego, Jana Mottego, Władysławowej Reymontowej, Józefa Rivoliego znacznie

¹⁹ Archiwum BU,teczka „Organizacja 1903–1927”, sygn. 66, s. 265.

²⁰ Archiwum BU, księga przybytków 1927 r., sygn. 2246 oraz Księga Darów, sygn. 2242.

powiększyły zasoby Biblioteki Uniwersyteckiej. Bardzo wartościowym darem pozyskanym przez dyrekcję był duży zbiór książek – ok. 20 000 tomów – pochodzący ze zlikwidowanych rosyjskich bibliotek gimnazjalnych w Kaliszu, bardzo cenny ze względu na wydawnictwa Akademii Petersburskiej, Ministerstwa Oświecenia, czasopisma naukowe. Zbiory biblioteczne zostały wzbogacone cennymi darami zagranicznymi: rządu francuskiego (poważny zestaw dzieł z zakresu literatury i sztuki francuskiej), akademii paryskiej (komplet „Comptes rendue” od 1871 roku, uzyskany dzięki pośrednictwu Marii Curie-Skłodowskiej, dar generalnej dyrekcji archiwów narodowych w Paryżu), Carnegie Endowment for International Peace, The Hispanic Society of America w Nowym Yorku i wielu innych. Odchodząc z Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu do Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, dyrektor Kuntze pozostawił znacznie wzbogacony księgozbiór dostosowany do naukowych prac Uniwersytetu Poznańskiego. Pod koniec sierpnia 1927 roku Biblioteka Uniwersytecka posiadała księgozbiór liczący 352 000 tomów²¹.

Bibliografia

- Głowacka M., *Polonizacja księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1919–1920*, „Biblioteka” 2002, nr 6 (15), s. 87–96.
- Kubiak S., *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań 1967.
- Materiały Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z lat 1919–1927.
- Vrtel-Wierczyński S., *Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*, Poznań 1929.

MAŁGORZATA GŁOWACKA-HELAK

Book donations for the University Library in Poznań in the years 1921–1927

ABSTRACT. The present article discusses the donations for the University Library in Poznań received by the library between 1921–1927. The University Library originated in 1919, after taking over the collections of the former German Kaiser Wilhelm Bibliothek. The book stock of the latter, amounting to 270,000 volumes, had a general character and was designed to promote German science and culture.

---

²¹ Archiwum BU, „Informacje 1919–1927”, sygn. 69, s. 214.

In this situation it was an important and sensitive task for the director of the University Library Dr. Edward Kuntze to carry on with Polonisation of the library's collections and to streamline the existing collections with the needs of the newly established University of Poznań. Thanks to the following generosity and dedication of various institutions at home and abroad, as well as to donations made by private persons, it was possible to create a sizeable collection of academic and research books. The library's collections were successively enriched with valuable book collections from dissolved Russian gymnasium libraries in Kalisz and private book collections of Prof. Majewski from Warsaw, Dr. Szuman from Toruń, Dr. Falgowski and Prof. Ulatowski, Prof. Zalewski, and Władysław Reymont, among others. In 1927, when Dr. Kunze retired from the Library, its book collections amounted to 352,000 volumes.

KEY WORDS: book donations, interwar period, University Library in Poznań.